

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

№ 142
(18262)

2012 чылдың
декабрь 6,
четверг

Садар өртээ
5 рубль.

e-mail:shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

Ниитилел-политиктиг солун

"ЧҮС ЧЫЛ БӨГҮН ЭГЕЛЕП ТУРАР.
БОДУҢ ҮЛҮҢ КИИРИШТИР"

ЧАЗАК БАШТЫҢЫНЫҢ АЙЫТКАЛЫ

Дүүн Кызылга, Улус-чу чогаадылга бажыңыңа ТР-нің Дээди Хуралының (парламентизиниң) бешки сессиязының ээлчег чок сески хуралы болуп эрткен. Ону ТР-нің ДХ-нің (парламентизиниң) даргазы К.Т.Даваа ажыткан.

Хүн айтырында чаңгыс ай-ыг — республикада социал-экономиктиг байдал дугайында иди Хуралга (парламентиге) ТР-Баштыңы-Чазаның Даргазы Ш.В. Кара-оолдун айыткалы. ТР-парламентизиниң бешки сессиязының ээлчег чок сески хуралы-ажылынга федералдыг колпектор Александр Попов, ТР-Дээди Хуралындан РФ-тиң Федералдыг Хуралының Федерация үлелиниң кежигүнү Алексей Пиров, "Енисей үлетпүр компания"-ААН-ның Чиңгине директорулан Байсаров, күрүнэ эрге-иргазының федералдыг органының девискээр органының ртукчулары, яамылар болгаш омстволарның удуртукчулары, ээлекчилер хуралдарының галары, кожууннарның болгаш ыл база Ак-Довурак хоорай-ның администрацияларының галары, үлетпүр бүдүрүлгелери-болгаш албан черлериниң ртукчулары, шажынның болгаш е-даа хөй-ниити каттыжыш-нарының удуртукчулары, чо-

Айыткал цезинде.

гаадыкчы интеллигенцияның төлээлери киришкен.

"Чүс чыл бөгүн эгелеп турар. Бодуң үлүүнү кириштир" деп Айыткалын ТР-нің Баштыңы-Чазаның Даргазы Ш.В. Кара-оол илеткээн. Ооң өзек кеззэн 2014 чылда демдегеп эрттиреривис Тыва биле Россияның кады демнежилгезиниң 100 чылдааны-биле Кызыл хоорайның тургустунганындан бээр чүс чыл болган юбилейинге белеткел ажылдарының дугайында айтырыг ээлеп турар.

Айыткал соонда ТР-нің ДХ-нің (парламентизиниң) даргазы К.Т. Даваа тодаргай болгаш долу илеткел дээш өөрүп четтиргенин илереткеш, депутаттар комитеттерге Айыткалды сайгарып көргөш, санал-оналдарын кириерин чугаалааш, сессияның ажылы доозулганын чарлаан.

Светлана БАЛЧЫР.

В. Шайфуллинниң тыртырган чуруу.

(Айыткалдың сөзүглелин солунуң дараазында үндүрүлгезинге парлаар).

Айыткал-биле танышкаш...

ӨПТҮГ СОРУЛГАЛАР

Тыва Республиканың Чазак Баштыңы Шолбан Кара-оолдун республиканың социал-экономиктиг байдалының дугайында Айыткалын улуг кичээнге-биле дыңнадым.

Совет үеде турган хөй ажил-агыйларны, тудуг-эну 90 чылдарның девии-биле үптөп-тонап каапканы өткелде база айыттыңан. Ажил-иживис, чоннуң идирил байдалы чоокку чылдардан бээр катап үп кел чор. Ылангыя 2014 чылда чүс харлаар Кызылга Кызыл хоорайга улуг чаартылгалар ичтатынып турары өөрүнчүг-дүр. Енисейниң эрик дургаар, "Азия төвү" тураскаалдың девискээринге найысылалды улам каастаар чаартылгаларны деп турар-дыр. Ону бодаптарга, кижиниң ааңга сонгаар улуг хоорайларда ышкаш сайгыл-нар чайынналган, каас-чараш кылдыңган хем дургаар селгүүстээн аныктар, ажы-төл чурутуп келир-дир. Бөмбүрзектин кайы-даа булуң-дундан Тывага аалчылар кээп, "Азия төвүн" туургал көрүп турар болганда, ол тураскаалды багай аян-шинчи кириери чугула.

Найысылал Кызылывыс өзүп-сайзыраан, автотранспорттун "агымы" күштелгенин Айыткалда онзалалдыг элээн. Ынчангаш Магистральная кудумчузунун уун калбартып, дөрт машина каржып эртер кылдыр таттары, шынап-ла, үениң негелдези боор. Ол уктун амгы байдалын алырга, озал-ондак болуп тургун айылы улуг ийик.

Айыткалда бир-ле дугаарында амыдырап-чурттаарыңа таарымчалыг байдалды тургузар дугайында сорулгаларны салганы чөптүг-дүр.

Кара-оол МАСПЫК-ООЛ.

АЖЫЛДЫҢ КӨРҮНЧҮҮ-ДҮР

Тыва Республиканың Баштыңы Шолбан Валерьевич Кара-оол Чазактың эрткен чылда кылып чоруткан ажылдарының талазы-биле ээлчеглиг Айыткалын депутаттарның мурнунга кылды.

Ооң сөс-домак бүрүзү күүсекчи органның бөдүүн эвес бо үеде кылган ажылының түңнелдерин бадыткап турар. Шынап-ла, хөй чүүлдерни боттандырганынга чөпшээрешпес аргажок. Каракка көскү чижээ — республиканың хоорайларында, суурларында тудугларның хөйү-биле кылдынып турары. Ылангыя аныяк өг-бүлелерни деткир талазы-биле салдыңган сорулга чедиш-кинниг күүсеттиниң турар дээрзи билдингир.

Дарга хөй талааларны көргүскен бодунуң Айыткалынга республиканың мурнунда тургустунган стратегтиг сорулгаларга тодаргай доктааган. Ол дээрге биштиң боттарывыстың, ажы-төлүвүстүн даартагы хүнде ажил-амыдыралы-дыр. Чазак Даргазының таныштырганы документизи кылдынып турар улуг ажилдың көрүнчүү-дүр.

Кара-кыс ЧҮЛДҮМ,
күш-ажылдың хоочуну.

Мөңгүн-Тайга кожуун.

Ш. КАРА-ООЛ — МУРНУКУ ОДУРУГДА

Информастыг ажык чоруктуң рейтингизиниң талазы-биле РФ-тиң 83 губернаторларының аразындан Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол 16-гы черни ээлээн.

2012 чылдың ноябрьның түңнелдерин езугаар РФ-тиң субъектилериниң удуртукчуларының информастыг ажык чоруунуң ээлчеглиг рейтингизиниң түңнелдерин "Мониторингиниң национал албаны" болгаш "Политиктиг шинчилелдерниң хамаарылга чок институту" чарлап дыңнаткан. Октябрьда 26-гы черни ээлээн Шолбан Кара-оол 83 губернаторларның аразындан 10 турушту экижидип, 16-гы черге көдүрлүп келген. Сибирьниң федералдыг округунда удуртукчуларның аразында ол үшкү черде чоруп турар. Сибирьде мурнуку одуругну Иркутск областың губернатору Сергей Ерошенко ээлээн (ниити рейтингиде 5-ки черде), ийигизи — Новосибирск областың баштыңы — Василий Юрченко болган (ниити рейтингиде 10-гу чер).

Сибирьде Тываның Баштыңының соон Алтай Республиканың баштыңы Александр Бредников (ниити рейтингиде 20-ги чер) ээлээн, бешки черде Томск областың губернатору Сергей Жвачкин (ниити рейтингиде 20-ги чер).

ТР-нің албан-езузуңуң сайтызындан.

Тываның Баштыңының ажил-албаны

АМЫДЫРАЛДЫҢ СӨҢНЕКЧИЗИ

Дүүн Чазак Бажыңыңа Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол наркомания болгаш арагалаашкынны бодунуң арга-мергежили-биле эмнээр талазы-биле делегейде ады-сураа алгаан доктор Женишбек Назаралиев-биле ажил-агыйжы ужуражылганы эрттирген.

Хүндүлүг аалчы Ж.Назаралиев хлээп алышкында.

Медицина эртемнериниң доктору, доктор Назаралиев аттыг Медицина төвүнүн президентизи, Россияның Бойдус эртемнериниң академиязының корреспондент-кежигүнү, Психиктиг кадыкшыл талазы-биле бүгү делегей федерациязы — FMH-ниң (Спрингфилд, АКШ) кежигүнү, Төп Азия талазы-биле ICAA-ның (ICAA — арагалаашкынга болгаш наркотиктерге удур делегей чергелиг чөвүлел) (Лозанна, Швейцария) регион офизиниң координатору, Кижиге ынак чоруктуң психологиязы каттыжышкынының (Аламеда, АКШ) кежигүнү, "Наркотиктерден хостуг угаан-медерел" деп бүгү-деледей лигазының Президентизи, Кыргызстаның шахмат федерациязының экс-президентизи, ат-сураглыг нарколог, чогаалчы, аян-чорукчу, хөй-ниитичи болгаш телепродюсер.

Хүндүлүг аалчыны Тываның Баштыңы Ш. Кара-оол, ооң бирги оралакчызы, ТР-нің кадык камгала болгаш социал политика сайыды А. Дамба-Хуурак, ТР-нің Баштыңының Канцеляриязының болгаш Чазак Аппаратының удуртукчузу А. Шойгу олар уткуп алган.

Тываның Баштыңы Ш. Кара-оол

хүндүлүг аалчыны үрде сураглап келгенин, ам бо хүн ооң-биле Тыва черде хол тутчуп мендилежиң турарыңа өөрүп четтиргенин илереткеш, төөгүдөн алгаш көөрге төрөл чоннарның төлөптиг оглу ада-өгбелериниң чуртун эргип келгени дээш өөрүшкүзүн илереткен.

(Уланчызы 3-кү арында).

НИИТИЛЕЛ НЕГЕП ТУРАР

Ниити-россияның Улусчу фронтунун ажил-инин ниитилел негеп турар.

Ындыг медегелди Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол РФ-тиң Күрүне Думазының депутады, Конституция хоойлужудулазының болгаш күрүне тургузунуң комитетинин даргазының бирги оралакчызы, Ниити-россияның улусчу фронтунунун төп аппарадының удуртукчу Вячеслав Лысаков-биле ужуражылга үезинде медегелзэн. Ол аалчы республикага ажил-албан аайы-биле келген. Ниити-россияның Улусчу фронтунун (НУФ-туң) тургузукчу съездизинге белеткел-биле холбаштыр келген В. Лысаков дыңнаткан.

«Владимир Владимирович Путинниң эгелекчи саналы-биле тургустунган Ниити-россияның Улусчу фронтуну дээштиг ажилдыг чер кылдыр бодун көргүскен. НУФ-ту хөй-ниитичи шимчээшкн кылдыр бүрүткээр сорулганы Владимир Путин салган. Келир чылдың май-июнь айлар-ла тургузукчу

съездини чыылдырары планнаттынган, аңаа шимчээшкнниң уставын хүлээп алыр, удуртукчу органын соңгуур. Регионнарда съездиге белеткел талазы-биле оргкомитетти тургузары болгаш регионда башкарыкчы кижини соңгууру чугула» — деп, ол чугаалаан.

Улусчу фронтунун арга-күчүзүн хөй-ниити шимчээшкн кылдыр арттырарының болгаш сайзырадырының эргежок чугулазының дугайында күрүне баштыңының туружун Шолбан Кара-оол деткээн. Улусчу фронтунун ажилының дээштин болгаш патриотчузун оң ажилдап эгелзэн үезинде-ле Тывага эскерип каан, чүге дээрге аңаа ниитилелдин тергин дээн, кайы. партияга хамааржыры-даа, социал байдалы-даа хамаанчокка, чоннуң бүзүрээри кижилери кирген дээрзин ол демдеглээн. Россияның Президентизинин соңгулданының соонда оларның шупту-

зунуң хевээр артканы, идепкейлиг ажилдан кымның-даа хоорулбааны чугула болуп турар.

Ынчангаш Тыва Республиканың Чазааның чанынга хамааты эгелзээшкннер талазы-биле чөвүлел тургустунган. Аңаа хөй-ниити организацияларның барык шуптузу болгаш НУФ шимчээшкни киришкен. Ооң уламындан НУФ Тывада ажилдап шыдаар орган деп санатынган. Амгы үеде ооң составында хөй-ниити 35 организация болгаш шимчээшкннер, а ол ышкаш «Чаңгыс демниг Россия», «Россияның патриоттары» партиялар кирип турар. «Ниити-россияның Улусчу фронтуну» хөй-ниити шимчээшкнни тургускан чорук Россияда хамааты ниитилелдин быжыгып турарының демдээ деп, Шолбан Кара-оол санап турар.

Ниити-россияның Улусчу фронтунун хөй-ниити организациязындан хөй-ниити шимчээшкнче шилчидеринин айтырыын Тываның Дээди Хуралының (парламентизинин) Даргазы, «Чаңгыс демниг

Россия» партиязының ТРС-тин Политчөвүлелиниң секретары Каңоол Даваа-биле, НУФ-туң регионда башкарылга чөвүлелиниң активбиле сайгарып чугаалашкан. НУФ-туң регион чөвүлели болгаш ооң чанынга тургустунган Улустун соңгулда штавы соңгулда кампанияларының үезинде эки ажилдаан дээрзин Вячеслав Лысаков демдеглээн, ол дугайын мартта болган Президент соңгулдаларының түңнелдери бадыйткап турар.

В.В. Путинниң Улусчу штавының удуртукчу Станислав Говорухинниң өмүнээзинден өөрүп четтиришкнниң чагааларын соңгулда кампаниязының элзэн идепкейлиг киржикчилери Петр Морозовка, Людмила Зудиловага, Амур Хоюбанга, Каадыр-оол Бичелдейге, Эрес Сомамга болгаш өскелерге-даа Вячеслав Лысаков тывыскан. Ооң соонда журналистерге парлалга конференциязы болган.

ТР-ниң албан-езузуң сайтызындан.

Солун аалчы

Вячеслав ЛЫСАКОВ:

«ТЫВАДА АРЫГ БОЛГАШ ЫРЖЫМ-ДЫР»

Тыва Республикага декабрьның 4-те солун аалчы кээп чораан. Ол дээрже РФ-тиң Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының депутады, конститусчу хоойлужудула болгаш күрүне тургузуунуң комитетинин даргазының оралакчызы, Бүгү-российжи «Улусчу фронтунуң» Төп Аппарадының удуртукчу Вячеслав Иванович Лысаков-тур.

В.И.Лысаков — күрүне болгаш хөй-ниити ажилдакчызы, публицист, регионнар аразының автомобилистерниң «Хостуг шиллге» хөй-ниити организациязының даргазы, «Такси Национал Чөвүлелдин» Баштаар черинин даргазы. Ол 1953 чылдың ноябрь 10-да төрүттүнген. Профессинал-техниктиг училищени дооскан соонда күш-ажылчы базымын Москваның «Кристалл» заводунга эгелзэн. Ооң соонда Москваның Склифосовский аттыг медицина институтунун чанында эмчи училищезинче өөренип кирген, ону дооскаш, Дүрген дуза чедирилгезинин үнүүшкүнүг реанимация бригадазынга ажилдаан. 1981 чылда Москва облазының күрүнениң күш-культура институтун дооскаш, «Күш-ажылчы курлавырлар» спортчу ниитилелдин өөредилге-спорт килдизинин удуртукчузунга томуйлаткан. 1984 чылда Камчаткага балыктаар судноларның матрозу болуп ажилдааш, аңаа 1 класстың матрозу квалификацияны болгаш Делегей чергелиг класстың матрозуның сертификадын алган. Москваже ээп келгеш, эде тургустунушкун үезинде «Джуна» кооперативке кол методист болуп ажилдаан.

Политиктиг ажил-чорудулгазы. 2005 чылда Россияның 48 регионнарынга эрткен оң талакы

рульдуг автомобильдеринин ээлерин камгалаан бир дугаар Бүгү-российжи удурланышкын акциязының эгелекчизи болган. «Хостуг шиллге» автомобилистер камгалаының регионнар аразының хөй-ниити организациязын тургускан, ону баштап эгелзэн. Ук организация он ажыг Бүгү-российжи удурланышкын акцияларын эрттирген: америк автомобильдеринин ээлерин камгалап, Алтай крайның губернатору Михаил Евдокимовтуң таварышканы орук айыыл-халавы дээш буруудаттырган Олег Щербинскийни камгалаан дээн ышкаш. 2011 чылдың май 7-де Бүгү-российжи Улусчу фронтунун Феде-

ның» аайы-биле келгеш, ТР-ниң Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оол-биле, хүннүң ийиги чартында ТР-ниң Дээди Хуралының даргазы Каңоол Даваа-биле Бүгү-российжи «Улусчу фронтунуң» регионалдыг салбырының кижигүннери-биле ужурашкан. Ооң соонда Тыва Республиканың массалыг информация чепсектеринин журналистери-биле кыска парлалга конференциязын эрттирген. «Тыва» КТРК-ның, «Новый век» телекомпанияның база «Шын» солунунун корреспондентилеринин салган айтырыгларынга Вячеслав Иванович харыылаан.

«Тыва» КТРК-ның корр: —

„ Сайзыралдың чаа чадазынче цнер це келген.

ралдыг Координация Чөвүлелиниң кижигүнүгө кирген, 2012 чылдан бээр ооң аппарадының удуртукчузу. 2011 чылдың декабрь 4-те «Чаңгыс демниг Россия» партиязының партия даңзызын езугаар Улусчу фронтунан РФ-тиң Күрүне Думазының алдыгы чыбыжының депутадынга соңгуткан болгаш Күрүне Думазының конститусчу хоойлужудула болгаш күрүне тургузуунуң комитетинин даргазының оралакчызының эрге-дужаалын ээлзэн. 2012 чылдың май 26-да «Россияның автомобилистеринин партиязының» тургузукчу съездизи болуп эрткен, аңаа В.И.Лысаков оон баштыңы кылдыр шилиттинген. Бо чылдың сентябрьда ук партияны Юстиция яамызы албан-езуу-биле бүрүткээн. 2012 чылдың октябрь 3-те «Россияның автомобилистер партиязының» баштыңы оон партиязы Бүгү-россияның Улусчу фронтунун кирерин дыңнаткан.

Кызылга В.И.Лысаков «Регионнарның парламент неделязы-

Тывада келген кол сорулгачар чүл, Вячеслав Иванович?

— Владимир Владимирович Путинниң эгелзээшкни-биле эрткен чылдың майда тургустунган Бүгү-россияның Улусчу фронтуну бодун улуг уjur-уткалыг болгаш ажыктыг орган кылдыр көргүскен. Сайзыралдың чаа чадазынче үнер үе келген, ук организацияның ажилын оон-даа артык ажыктыг болгаш системалыг болдурар херек. В.В.Путин Бүгү-россияның Улусчу фронтунун хөй-ниити шимчээшкни кылдыр бүрүткээр сорулганы салган.Келир чылдың апрельде Москвага тургузукчу съезд болуп эртер, аңаа шимчээшкнниң уставын хүлээп алыр, удуртукчу органнарны соңгуур. Ооң мурнунда Бүгү-россияның Улусчу фронтунун регионнарда салбырлары структураларын тодарадыр апаар. Съездиге белеткел талазы-биле оргкомитетти тургузар болгаш регионалдыг координаторну соңгуур уjurлуг.

«Новый век» телекомпания-

ның корр: — Партияның мурнунда кол сорулгаларны түңнөй чугаалаар болза, чүү деп харыылаар силер?

— Чоннуң амыдырал-чуртталгазын экижидери. Ынчангаш бистиң шимчээшкннивис бүгүдеге ажык. Тургузукчу съездинин бетинде шупту катап хынаттынып, «шактарывис деңнээр» уjurлуг бис.

«Шынның» корр: —Өске регионнарны мурнай Тывага келгениңер чылдагаанныг боор аа?

— Регионалдыг Хөй-ниитинин улус хүлээп алыр черинин ажылы Россияда дээр ажилдыгларның бирээзи, ынчангаш Тываже мурнай келгеним бо. Бүгү-российжи Улусчу фронтунун регионалдыг Координация Чөвүлели, ооң чанында тургустунган Улусчу соңгулда штавы база тергин ажилдаан, ону Россия Президентизинин мартта эрткен соңгулдаларының түңнелдери бадыйткап турар.

Тывада бир дугаар кээп тур мен, өл-шык, эрзэн хар суу шалбааланган Москвага деңнээрже, мында дыка арыг болгаш ыржымдыр деп эскердим. Россия биле Тываның аразында харылзааның 100 чылынга тураскааткан байырлалче чалалганы база алдым, ыяап-ла кээр мен.

Журналистер оон аңгыда Тывага «Россияның автомобилистер партиязының» регионалдыг салбыры тургустунар бе, Күрүне Думазының хөй өске-даа депутаттары ышкаш орук айыыл-халавы дээш, орук айыыл чок чоруунуң чурумун үрээни кеземчени шыңгырадыры дээш силер бе дээн ышкаш, амыдыралчы уjur-уткалыг айтырыгларны салырга, депутат: «Ийе, ылаңгыя эзирик автомашина башкарып чораан чолаачыларга хамаарыштыр кеземчени шыңгырадыр уjurлуг. Оруктарның шынары, кывар-чаар чүүддеринин өртээ — кол кичээнгейде» — деп харыылаан.

Светлана БАЛЧЫР.

Доозукчул — ажылч хостуг олуттары

Тываның Б.Ш.Кара-оол Москваның дээди өөрчелеринин доозу-ринга ажылч олуттарның ярты-эрттирерин, ук хо студентилери-биражып тура, дың

Тываның Баштыңы тилер-биле ужуражылга, хоорайга ажил-агыйжы лаашкын үезинде эртки чылын 30 хире доозукчу аразында эмчилерден дагжыларга чедир аңгы-гежилдин специалистер ээп чанып келиринге бичил чылдың доозукчулары-берикчилеринин ужура Чазакка организаастары Баштыңы аазаан.

Хөгжүлдө арат ажы агыйы

Өг-бүле болг эгелеп чоруур с-лерниң саны Тыва нежежир дээрзин Көдээ ажыл-агый дыңнаткан.

Бо чылдың төңчүзү республиканың тускай с-программазының боттаны-биле күрүнен деткимче дия акшазын үш тараа база эгелеп чоруур 6 ф-боттарының ажылын эгелээр. Россияның өск-нарынга деңнээрже, Тыва-лика тускай сорулгалыг-маны чедишкнниг бот-турар черлеринин санын-Ынчангаш федералдыг т-ажылгатынмай барган-дыг субсидия акша-хөр-ажылдыг девискээрлерге-тыр үлээр деп шийтис-алдынганын Россияның-кабинетинин албан-с-сайтызында декабрь 3-те-кан. Бо чылдың төңчүзү-Тывага ол сорулганы бот-ры-биле 20 млн. 954 му-шилчип кээр. Ол дээрже-турар фермерлерге 6 млн. рубльдин, өг-бүле ферма-14 млн. 772 муң рубльдин-чези-дир. Аңаа немей ре-бюджетинден немерде а-дырышкынны база чору-

Өг-бүле фермазын хөг-биле деткимче алырынга-турарларның чагыгларын-комиссиязы сайгарып к-республикага сүт-бараан-ларын ажыдар күзелдиг тар-арат ажил-агыйлыг үш-жыл-лип алган. Танды кожуун-ген сумуздан Михаил Са-Бай-Тайганың Тээлиден Ма-Салчак, Эрзинден Анзор-олар күрүне деткимчезин а-

Бо хонуктарда ук ажы-ларның байдалын шийчир-биле яаманың специали-кожууннарда чоруп турар-
dov.tuva.ru

(Төңүзү. Эгези 1-ги арында).

АМЫДЫРАЛДЫҢ СӨҢНЕКЧИЗИ

Шолбан Валерьевич аалчыларга Тывага хамаарышкан кыска таныштырылганы берген. Өгбелериниң арга-аппараттыртып кааны улуг, Тыва чуртунда 319 муң кижиниң турар. Оларның хөй националдык чурттагыч чонунун эң хөйүлүк, орустар, ооң соонда украиннар, ооң дээрзин сонугаткан. Болсунбекович "хостуг дегенерге чурттаарга чонунун медреседе база ындыг хостуг болур" деп демдеглээш, Тывада кыргыз диаспорада мени дыка өөртү деп чугаа-аарга, Шолбан Валерьевич ооң чер-чурттуулары Тываның социал-экономикаг хөгжүлдизинге кириштирип, интернационалдык өг-бүлелерин тудуп, өзүлүк турарын сонугаткан.

А республикаже ат-сураглыг докторну чалааны анаа-ла таварыл-зас дээрзин Тываның Баштыңы Шолбан Валерьевич чажырбаан. Бүгү делегейде наркология болгаш психиатрия талазы-биле чаа-чаа ыдышкыннары-биле сурагжаан

эртемденниң, докторнуң ачы-дузасы тыва чонга чугула херек апарган. Ол дээрже чурттагыч чонун ортузунда арагалаашкынның, ооң аразында херэзженнер ортузунда ол хамчыктың непереп турарын ол дүвүрээзин-биле чугаалаан.

Наркология диспансериниң учу-дунда аарыг кижилериниң 38 хуузу — херэзженнер, а элээдилер ортузунда ооң көргүзүү сөөлгү беш чылдарда көскүзү-биле эвээжээн. Сөөлгү беш чылда кадык амыдыралды суртаалдап, спортчу 20 хире улуг объектилерни ажылгалла киригени салдары чедирген. Ооң аңгыда республика девискээринде арага кылыгларын садарының шактарын кызырып, хуннерин эвээжеткени эки талаже эккел чыдарын ол дыңнаткан. Ынчалза-даа чон ортузунга арагалаашкынга болгаш наркоманияга удур ажилдарны шыңгырадып, реабилитация төптөрүн ажыдары негетинип келген. Шак ол эки эгелээшкениң төлөвилелге делегейде ады-сураа

билдингир докторнуң арга-сүмези, дуржулга-мергежи чугула негетинип келген дээрзин ол дыңнаткан. Бир эвес докторнуң дорт киржилгези-биле Тывага арагачыларны эмнээр талазы-биле реабилитация төвү ажытына бээр чүве болза, ол арга-дуржулганы Россияның өске девискээрлеринге база ажылгап болурун Ш. Кара-оол бадыйтаан.

Тывада "аар" наркотиктерни ажылгап турар наркоманнарның саны кончуг эвээш, ындыг болза-жок наркотиктер-биле холбаалыг кем-херек үүлгедиишкенин хөй. Ооң кол чылдагааны — Тывада 30 муң гектар шөлде чыдыг чашпан үнүп турар. А ону бүдүү белеткеп, садып-саарып тургаш, туттургаш, херекке онаашкан кижилерниң саны хөй дээрзин база чугаалаан.

Делегейниң аңгы-аңгы чуртта-рынга арагалаашкын болгаш наркоманиядан 16 муң ажыг кижиниң каң кадык кылдыр эмнээш, "Амыдыралдың доктору" ("Доктор жизни") деп атка четкен Женишбек Назаралиев чалалга дээш өөрүп

четтиргенин илереткеш, республиканың чурттагыч чонунун ортузунда арагалаашкынны сойгалап, оон хөй-хөй кижилерни эмнедип алыр дээш сагыш-сеткилинден хөлзеп чоруур бирги удуртукчунун ажылын онзаалаан. Ынчангаш ооң каш янзы арга-хевирлери аарыг кижилерге дузаны чедирер дээрзин ол бүзүретен.

Эң-не кол чүүл:

1. Уруглар ортузунга арага болгаш наркотиктерге удур ажилдарны чажындан-на эгелээри эки түңнелдерни эккээрин ол чугааткан.

2. Шажын-чүдүлгени ажылгап, езу-чаңчыларны сагып, сагыш-сеткилден арыгалаашкынны кылып, ыдыктыг черлерге чүдүүр.

3. Аарыгны болдурбас дээш ажилдарны чер-черлерге калбар-тыр.

4. Аңаа аңы-аңы ямылар-ның, ведомстволарның, албан-нарын, хөй-ниити организация-ларының, чонунуң кады ажылда-жылгазын чорудар.

5. Чоннуң наркоманияга бол-гаш арагалаашкынга удур тур-жур күжүн (иммунитетти) тур-гузары — кол-ла чүүл ол деп түңнээш.

Наркомания болгаш арагалааш-кынга удур ажилдарны чоруда-рынга сагыш човаашкынны болгаш боттук ажилдары дээш Тываның Баштыңы Шолбан Валерьевич Ка-ра-оолга "Наркотиктерден хостуг угаан-медерел" деп бүгү-делегей лигазының кежигүнүгө киргениниң дугайында сертификатты хүндүлүг аалчы тывыскаан. База ол ышкаш 350 млн. чыл болган хуулгаазын күчү-күштер сиңиккен кара дашты тураскаалга тудускаш, ол чүгле быжыг тура-соруку, тиелелгени эккээрин күзээш, ооң сертифика-дын база берген.

Ужуражылга үезинде республи-каның бирги Баштыңы Ш. Кара-оол биле сураглыг эмчи Ж. Назаралиев кады ажылдажылганың дугуржул-газын чарар дугайында шиитпирни хүлээп алганы бурунгаар херин базым болган деп санаар мен.

Айлаң МОНГУШ.

1-ги арында В.Шайфуллинниң тыртырган чуруу.

Мерген өгбелер чөвүлели

МЭЭҢ АДА-ЫЗЫГУУРУМ — МЭЭҢ ЧОРГААРАЛЫМ

Эрткен неделяда Тес-Хем кожууннуң Самагалдай суурунга "Мээң ада-ызыгуурум — мээң чоргааралым" деп кожууннуң төрөл аймактарының аразында бирги улуг конференция болуп эрткен. Ук хемчегни ТР-ниң Хоочуннар чөвүлелиниң даргазы Сагаан-оол Кызыл-оолович Долгар болгаш оралакчы даргалар Ольга Дамдын, Мария Шожукпан база чөвүлелдин кежигүннери, кожууннуң баштаар чери организастан эрттирген.

Ат-сураглыг Тес-Хем кожууннуң төрөл бөлүк аймактары ада-бизиниң ат-алдарын делгемчидип аржыдары-биле Тыва АССР-ниң аржыг артизи Каң-оол Баазаң-ал аттыг Культура төвүгө шупту аттып келгени канчаар-даа аажок нагай солун болган. Дараазында хемчегиниң президиумунун хүн-дүгү кежигүннери-биле номчукчу-лары таныштырайн: Тес-Хем ко-жуунуң чагырыкчызының хүлээл-зин күүседип турар Юрий Тит-ов, кожууннуң "Тос-Каралар" тө-рөл бөлүүнүң төлээзи Хая-Маадыр-аа, ТР-ниң Хоочуннар чөвүле-риниң даргазы Сагаан-оол Долгар, кожуунуң төрөл бөлүүнүң баштыңы, Тес-Хемниң алдарлыг оглу Иван Иванович, "Тос-Каралар" аймааның саны Александр Санчат, "Эрти-лер" аймааның баштыңы, "Сыл-ысчыгаш" солунуң кол редак-тору, Тес-Хем кожууннуң алдарлыг ылдакчызы Александр Шоюн, Тыва Республиканың алдарлыг ылдакчызы, сураглыг чогаалчы ара-Күске Чооду, Тес-Хем ко-жуунуң Хоочуннар болгаш пенсио-нерлер чөвүлелиниң даргазы Елена Шойдун олар-дыр.

Тыва кижиниң бодунуң ада-ыгуурун тос ададан бээр билер-чаан дигир. Бодунуң укталган ада-иезиниң төөгүзүн билбес ки сөөлүндө барып, дөңгүр көк-ка кылдыр төртүтүнер дигири-ниң даа болуп чадавас. "Төөгү-мбес — төөрээр, төрөл билбес — эрээр" деп үлгер домакты бистин-да-өгбелеривис чиге чугаалаан. Аа кижини шаандан тура-ла алдар-лыг, угаан-сарыылдыг, сагынгыр-зынгыр, мөгө-шыырак, эрес-кээ өгбелеринге чоргаарланыр, аарының адын сыкпас, төлөпиг бо-ор дээш кызар турган. Ынчангаш бирүзү Хемчиктин сарыглар-ы, Алаштың монгуштары, Улуг-хемниң кыргыстары, туматтары, истин соянаары, Эрзинниң чоо-лары дээш ышкаш төрөл бөлүк аймактарга хамааржыр.

Тес-Хем кожуунга ооң мурнунда ада төрөл бөлүктөрүн тургузуп, аарының баштыңарын сонгуурунун аразы-биле чөвүлел хуралды эрт-

тирген турган. Амгы үеде кожуунда ниитизи-биле 14 төрөл аймак тур-густунган, оларның баштыңарын сонгууру-биле ук конференцияны эрттирип турары бо.

Амгы үеде ниитилелдин эң-не чидиг айтырыгларының бирээзи — аныяк-өскенниң ортузунда арага-лаашкын болгаш наркомания ай-тыры, ажи-төл болгаш өг-бүле-лерниң амыдыралының нарын байдалдары болуп турар. Дыка хөй чаа төрүттүнүп турар чаш ажи-төл ада-иезиниң кичээнгейин, хайга-ралын, шын кижизидилгезин бол-гаш сагыш човаашкынны чедир албайн турар. Боттарының сеткил-хөөн болгаш педагог-психологтук талазы-биле кандай, кадыг чоруу-биле чамдык ада-иелер төрээр уруг-дары-биле эки харылзаа тудуп шыдавас болгулаар. Ажи-төлге хамаарыштыр ада-иениң та-лазындан каржы-хажагай, кичээн-гей чок чорук өзүп олурар уруг-ларның угаан-медерелин үрегдеп, сагыш-сеткилин өзүлдизинге,

Вера Чоодуевна, Александр Шырапович Монгуштар.

Тес-Хем кожуунга чоруткан "Тө-релинге дузалаш" деп акцияның түңнели-биле "Халас садыгны" ор-ганизастан.

Самагалдай суурун баштыңы Белекмаа Очун-ооловна болгаш Тес-Хем кожуунуң 15 дугаар өрт кезээниң начальниги Эртине Вла-димирович Чамзырайлар — Сама-галдай суурунун үлгерлиг, төлөпиг аныяк өг-бүлөзи. Олар Чамзырай Шалык чагырыкчының салгалдары болуп турар. Тес-Хем кожуунга Ам-бын Ноян турлаа турган үеде амгы О-Шынаа сумузуң ынчан Шалык

дарлыг ажилдакчызы, О-Шынаа сумузуң эң улуг назылыг чурт-такчызы 87 харлыг Дагба Намчал-ович Чамзырай. Ол бодунуң төрөл аймаан баштап, төлөпиг удуртуп чоруур. Төрөл аймак бүрүзүндө үлгерлиг, хоочун өг-бүлелер хөй. Ындыгларның бирээзинге Са-магалдай сумузуңун хүндүлүг чурттакчылары, хоочуннары Алек-сандр Шырапович биле Вера Чоо-дуевна Монгуштар хамааржыр. Бо хүндүткелдиг өг-бүлениң оран-савазынче кирип, оларның-биле чугаалажыр аас-кежиктиг болдум. Монгуштарның өг-бүлөзи Берт-Дагга чоодуларның төрөл аймаа-ның кежигүннери болуп турар. Өг-бүлө 4 ажи-төлдүг, олар тус-тузун-да өг-бүлелерлиг, ажил-агыйлыг Кызылда чурттап чоруур. Алек-сандр Шырапович биле Вера Чоо-дуевна — кайызы-даа башкы-лар. Олар бүгү назынында улус өөредилгезиниң шугумунга ажил-дап, чоннуң ажи-төлүн эртем-билигге чедирип келген. Эң-не солун чүүл болза, бо өг-бүлө эгин кожа кады чурттаандан бээр бо чылын 50 чыл болган "алдын" куда-зын демдегеп эрттирген. Мынча чылда эки-бакты денге чурттап эртип, ажи-төлдү өстүрүп, эртем-билигге чедирип каан буянның өг-бүлениң чажыды, аас-кежиниң үндезини чүдөл деп айтырамын, олар, кайызы-даа хүлүмзүрбүшаан, мынчаар харыылады:

— «Өг-бүлени тудуп, чурттап эгелей бергеш-ле, бот-боттарын хүндүлөп өөренири канчаар-даа аажок чугула болур чүве. Аныяк улус амыдыралды эгелээш, бот-боттарын билишпес, хүндүлөшпес, бүзүрөшпес болурга өг-бүлөдөн

чүү-даа үнмес. Ынчангаш өг-бүле-ниң таваан салган дораан аныяк кижилер чедимчелиг, аас-кежиктиг, чараш чуртталга дээш байгы күжүн салыр ужурулг. Амгы үеде чүнү-даа чедип алыр дизе, бүгү-ле чүүлдерге таарымчалыг байдал тургустунган ышкажыл. Төрөл бөлүктөрүн тур-гузуп, оларны быжылгап турарын аажок эки деп санап тур бис. Ку-думчуда кылаштап чораан эзирик-даа кижини албан бир кижиниң тө-рели болур болгай. Ынчангаш тө-рөл-дөргүл бот-боттарын деткижи-п, чыдып каап чоруур кижилерин өрү тыртып алгаш баар дээрзинге идегеливис улуг" — деп чугаазын доосту.

Конференцияның түңнелинде кожууннуң 14 төрөл аймактарының баштыңарын сонгаан. А ол бүгү төрөл аймактарының баштыңы — Тес-Хем кожуунуң ноянарнының нояны кылдыр Юрий Чайбарны чыылганнар чаңгыс үн-биле бады-лаан. Ноянарның нояны бодунуң кожунуңун аймактары-биле ажил-ды чорудар, баштаар чер-биле сы-рый харылзааны тудар, бодунуң чону дээш дорт харысалгалыг.

ТР-ниң Хоочуннар чөвүлелиниң даргазы Сагаан-оол Долгарның чугаалап турары-биле алырга, бо программаны боттандырып эгелээ-ниниң чылдагааны болза, амгы үеде аныяк-өскенниң-даа, кижини ортузу чеде-даа берген улустуң корум-чурум үрөп, боттарын төлөпчөк алдынып турарының уржуундан чогуур хемчеглерни ап чорудуп эгелээш. Аныяк суму даргалары шала арга-дуржулга чок болгаш, суурунда арага-дарылап чоруур кижилерни келдирткеш сургаарга, олар боттары даргаларга удур чүве чугаалаарлар. Участок шагдаазы кижиниң албан-хүлээлгези база өскерилген. Олар колдуунда чон ортузунга суртаал ажылы кылып апарган. Ынчангаш хамааты улус-туң боттарының эрге-хүлээлгезин утуп, кара туразында чаңаар болу бергени-биле төрөл аймактарының бөлүктөрүн тургузар ажилды эге-лээш.

Улуг назылыглар чөвүлелин тургузуп турары, алызы барып, республиканың социал-экономика-тиг болгаш культуруг сайзыралын бедидеринге, ниитилел ужуру-ду-залыг чугула айтырыгларны сайга-рып чугаалажырынга эргежок чугу-ла дээрзи билдингир. А бо ажилды херек кырында боттандырып эге-лээш Тес-Хем кожуун бүгү респу-бликага үлөгер-чижек болганы ол.

Алдын АДА-ЫЗЫ-ХОО.

Авторниң тыртырган чу-руктары.

— **Өг-бүлени тудуп, чурттап эгелей бергеш-ле, бот-боттарын хүндүлөп өөренири канчаар-даа аажок чугула болур чүве. Аныяк улус амыдыралды эгелээш, бот-боттарын билишпес, хүндүлөшпес, бүзүрөшпес болурга өг-бүлөдөн чүү-даа үнмес. Ынчангаш өг-бүлениң таваан салган дораан аныяк кижилер чедимчелиг, аас-кежиктиг, чараш чуртталга дээш байгы күжүн салыр ужурулг.**

билиг чедиреринге шаптараазын болур болгаш кем-херек үүлге-дишкениннеге чедирип болур. Мындыг хевирлиг нарын айтырыг-ларны шиитпирлээринге езулуг дээштиг арга — Аймактарының улуг-назылыгларының чөвүлелдерин тургузары болуп турар.

Тес-Хем кожуунуң культура төвүнүн улуг залында аймактар бүрүзү боттарының чогадыкчы чоруу-биле төрөл бөлүүнүн угу-төөгүзүн, улуг кижилерин, оларның салгалдарын чурукка тырттырып, хана солуннар кылып алганы кан-чаар-даа аажок солун. Ол ышкаш

кожуун дээр турган. Чамзырай-ларның кырган-ачазының кырган-ачазы — өгбеси ол кожуунга чагы-рыкчылап чораан. Оон ийи оглунун салгалдары өзүп көвүдөп, бо хүнде ук аймактын адын төлөпиг тудуп чоруур. Эртине Владимировичиниң чугаалап турары-биле алырга, тө-рөл бөлүк чыгылып келгеш, кырган-ачазының чурттап чорааны О-Шынаа сумузуңга чедип, ыдыктыг черни доктаамал дагып чоруур. Ол дээрже-ле, бурун өгбезинге хүн-дүткелдин демдээ болуп турар. Амгы үеде аймактын эң улуг назы-лыг кижизи — Тыва АССР-ниң ал-

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

"2012-2014 чылдарда Тыва Республикада аныяк башкыларга ипотека чээлизин хөгжүдери" республиканың тускай сорулгалыг программазын бадылаар дугайында

2012 чылдың октябрь 3 № 519 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Коштунганын бадылаар:

"2012-2014 чылдарда Тыва Республикада аныяк башкыларга ипотека чээлизин хөгжүдери" республиканың тускай сорулгалыг программазын;

"2012-2014 чылдарда Тыва Республикада аныяк башкыларга ипотека чээлизин хөгжүдери" республиканың тускай сорулгалыг программазының талазы-биле субсидия бээринге кордап турар аныяк башкыларны шилиир талазы-биле Тыва Республиканың Чазаның чанында комиссияның дугайында дүрүмү;

"2012-2014 чылдарда Тыва Республикада аныяк башкыларга ипотека чээлизин хөг-

жүдери" республиканың тускай сорулгалыг программазының талазы-биле субсидия бээринге кордап турар аныяк башкыларны шилиир талазы-биле Тыва Республиканың Чазаның чанында комиссияның составын.

2. Бо доктаалдың күүселдези дээш хыналданы Тыва Республиканың Чазаның Аппарадынга болгаш Чазаның Даргазының Канцеляриязының социал политика эргелелинге дагзыр.

3. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

4. Бо доктаал оң албан-езузу-биле парлаан хүнүнден эгелээш, күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазаның Баштыңы — Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

"2012-2014 чылдарда Тыва Республикада аныяк башкыларга ипотека чээлизин хөгжүдери" республиканың тускай сорулгалыг программага капсырылга

Тыва Республикада аныяк башкыларга ипотека чээлизи-биле (хөлезини-биле) чурттаар бажың садып алыры-биле (тудуп алыры-биле) чарыгдалдарының кезээн компенсациялаары-биле субсидиялар бээрининг чуруму

I. Ниити дүрүмнери

1.1. Бо Чурум Тыва Республикада аныяк башкыларга ипотека чээлизи-биле (хөлезини-биле) чурттаар бажың садып алыры-биле (тудуп алыры-биле) чарыгдалдарының кезээн компенсациялаары-биле субсидиялар бээр-биле ажылдап кылдырган.

1.2. Бо Чурумнун кызыгаарының иштинде дараазында тодарадылга тургустунуп турар: аныяк башкы — Тыва Республиканың күрүне болгаш муниципалдыг өөредилге албан черлеринде ниити эге, ниити кол болгаш ортумак (долу) ниити билиг өөредилгезининг өөредилге программазын боттандырып турар ажыл-чорудулгазын чорудуп турар болгаш бүрүткеттинген, хар-назыны 35 хардан улуг эвес, Россия Федерациязының хамаатызы;

II. Тыва Республикада аныяк башкыларга ипотека чээлизи-биле (хөлезини-биле) чурттаар бажың садып алыры-биле (тудуп алыры-биле) чарыгдалдарының кезээн компенсациялаары-биле субсидиялар бээрининг МЕХАНИЗМИ

2.1. Оң мурнунда чуртталга байдалын экижидери-биле социал төлевирлер, субсидиялар азы кандыг-ла-бир бюджет деңгелин акша-хөреңгизи-биле күрүне деткимчезининг оон-даа өске хевирлерин ажыглаар эргезин боттандырган аныяк башкылар, а ол ышкаш хуу өнчүзүнде өг-бүлезининг кижигүн бүрүзүнге учет нормазындан ажып турар ниити шөлдүн хемчээлинден чурттаар бажыңның (чурттаар бажыңнарлыг) аныяк башкылар субсидия алыр эргези чок.

2.2. Ипотека чээлизининг керээзининг негелделеринге болгаш чылдың салган акшазының 8,5 хуузуна санап каан ай санының аннуитеттиг төлевирининг хемчээли-биле дүүштүр ипотека чээлизининг керээзи езугаар (чээли керээзи) берген чээли акша-хөреңгини ажыглааны дээш түнүнүн хуузу талээр талазы-биле чарыгдалдар кезээнинг компенсациязынче аныяк башкыларга субсидияларны бээр.

2.3. Субсидияларны Тыва Республиканың республика бюджетининг акша-хөреңгинден бээр.

2.4. Субсидия алырынче кордап турар кижилер Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызынче бо чылдың октябрь 20-ге чедир хуусаада дараазында докумен-тилерни кирир:

а) бо Чурумнун капсырылганын дүүштүр хевир езугаар субсидия бээрининг дугайында ийи экземплярлыг билдиришкин (билди-ришкин кирикчизинге билдиришкинни болгаш аңаа кошкан документиленни хүлээп алган хүнүн айткан бир экземплярны эгидер);

б) субсидия алырынче кордап турар кижининг база өөнүн ээзинин (иштинин) паспортузунун хоолгазы (ук кижини ба-

дыткаан оон өске документ);

в) уругларының төрүттүнген дугайында херечилелдерининг хоолгалары;

г) өг-бүле составының дугайында справка;

д) чурттап турар черининг аайы-биле бүрүткелининг дугайында справка;

е) өгленишкен дугайында херечилелдинг (чарлып алганының) хоолгазы (бар болза);

ж) ажыл берикчизининг бадылаан күш-ажыл дептерининг хоолгазы;

з) информастыг санажылгалыг чээли керээзи;

и) үе-шаанда санап каан хууларны төлеп турганын (банктын бадылаан) бадыткап турар документиленни болгаш чээли алыкчызының чээлизининг агар санының ушта бижилгези.

2.5. Айыттыг документилерни билдиришкин берикчизи Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызынче боду кирир, чок болза почта таварыштыр дыңна-дышкын-биле чоргузар. Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызынче кирген документиленни ол-ла хүн чогуур жур-налче документиленни хүлээп алыр харысал-галыг кижиги бүрүткээр. Субсидия алырынче кордап турар кижилер боттарының кириген медээлерининг шынны дээш долу харысал-галыг болур.

2.6. Билдиришкин кириген кижилерниң документиленни Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы "2012-2014 чылдарда Тыва Республикада аныяк башкы-ларга ипотека чээлизин хөгжүдери" респу-бликаның тускай сорулгалыг программазы-биле (моон соңгаар — комиссия) субсидия бээринче кордап турар аныяк башкыларны шилиир талазы-биле Тыва Республиканың Чазаның чанында комиссияже оларның бүрүткеттинген хүнүнден эгелээш, беш ажыл-чын хүн дургузунда кирир.

2.7. Комиссия бо чылдың октябрь 25-тен орай эвес кирген документиленни сайгарып көөр болгаш шийтпирни чогуур ужуруг "2012-2014 чылдарда Тыва Республикада аныяк башкыларга ипотека чээлизин хөгжү-дери" республиканың тускай сорулгалыг программазы-биле (моон соңгаар — комис-сия дугайында Дүрүм) субсидия бээринче кордап турар аныяк башкыларны шилиир талазы-биле Тыва Республиканың Чазаның чанында комиссияның дугайында дүрүм-биле хүлээп алыр.

2.8. Комиссияның составын болгаш дүрү-мүн Тыва Республиканың Чазаның бадылаар.

2.9. Субсидия алыр аныяк башкыларның кирген документиленниң бүрүткелининг дес-дараалай чуруму езугаар тургускан болгаш акшаландырышкын хемчээлинден барым-даалаан даңзызын комиссияже протокол шийтпирининг үнген хүнүнден эгелээш, беш ажылчын хүн дургузунда Тыва Республи-каның Чазаның бадылаар кылдыр бо чылдың ноябрь 10-га чедир кирир. Аныяк башкыларның даңзызын Тыва Респу-бликаның Чазаның бадылаан хүнүнден эге-лээш, беш ажылчын хүн дургузунда Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы субсидия алырынче аныяк башкы-ларның даңзызынче кирген дугайында аныяк башкыларны бижимел-биле дыңнадыр.

2.10. Субсидияларны бээрин Тыва Рес-публиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы аныяк башкыларның даңзызын Тыва Рес-публиканың Чазаның бадылаан хүнүнден эгелээш, он календарлыг хонуктан эвээш эвес үеде керээлеринде айыттыг банк агар саннарынче аныяк башкыларның агар саннарынче акша-хөреңгини шилчидилге хевир-биле чогуур ужуруг төлээр үезининг чээли төлевирин төлээнининг фактызын бадыткап турар документиленни Тыва Рес-публиканың Өөредилге болгаш эртем яамы-зынче субсидия алыкчызының ай санында (айыттыг төлээр үезининг дараазында айының 10-нун хүнүнден орай эвес) улаштыр кирир деп негелде-биле боттандыраар.

2.11. Аныяк башкыларга субсидия бээринге ойталаарында үндезинер:

— бо Чурумнун 1.2 пунктузунда көрдүнген критерийлерге дүүшпези ("аныяк башкы" деп тодарадылга);

— бо Чурумнун 2.1 пунктузунун негелде-леринге таваржып турар;

— кириген документиленни шын эвес медээлер фактызының бары.

Комиссия протокол шийтпирининг үнген хүнүнден эгелээш, беш ажылчын хүн дургу-зунда субсидия алырынче ойталаан чылда-гаанын айыткан ойталаашкынны билди-ришкин кирикчизинге бижимел-биле дыңнадыр.

Тыва Республиканың Чазаның 2012 октябрь 3-те № 519 доктаалы-биле бадыла

"2012-2014 чылдарда Тыва Республикада аныяк башкыларга ипотека чээлизин хөгжүдери" республиканың тускай сорулгалыг программазын бадылаар дугайында

субсидия алырынче кордап турар аныяк башкыларны шилиир талазы-биле Тыва Республиканың Чазаның чанында комиссияның дугайында дүрүм

1. "2012-2014 чылдарда Тыва Республикада аныяк башкыларга ипотека чээлизин хөгжүдери" республиканың тускай сорул-галыг программа-биле субсидия алырынче кордап турар аныяк башкыларны шилиир талазы-биле Тыва Республиканың Чазаның чанында комиссия (моон соңгаар — ко-миссия) Тыва Республикага чурттаар бажың (моон соңгаар — субсидиялар) садып алыры-биле (тудуп алыры-биле) ипотека чээлизи-биле (чээшкени-биле) Тыва Республиканың республика бюджетининг акша-хөрең-гизинден субсидия алыкчыларын тодарадыр сорулга-биле тургускан.

2. Комиссия бодунунг ажыл-чорудулга-зында Россия Федерациязының Конститу-циязы-биле, Россия Федерациязының хоойлужудулгазы-биле, Тыва Республиканың Конституциязы-биле, Тыва Республиканың хоойлужудулгазы-биле болгаш бо Дүрүм-биле башкартынып турар.

3. Комиссияның бүрүн эргелери: — субсидиялар алыр дээр кордакчылар-ның документиленни Тыва Республиканың бо доктаалы-биле бадылаан Тыва Рес-публикага чурттаар бажыңны ипотека чээли-

2.12. Субсидия алыкчы Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызынче чээли керээзинде, информастыг санажылгалыг кир-кирип турар шупту өскерилгелер а ол ышкаш оң ажыл берикчизи-ажыл хамаарылгалары-биле хө-өскерилгелер дугайында айыттыг-дарның тыптып келген үезинден беш ажылчын хүн дургузунда, ужуруг.

2.13. Күш-ажыл керээзин Россия Федерациязының Күш-ажыл кодекзининг 2, 6, 7 пунктуларында, 81 чылдың 2 болгаш 4 пунктуларында к барымдаалар езугаар чарган таварыштар субсидия алыкчызы Тыва Респу-бликаның Өөредилге болгаш эртем яамызынче ниити эге, ниити ортумак (долу) ниити өөредилге малаарын боттандырып турар өс болгаш муниципалдыг өөредил-черлери-биле күш-ажыл керээ-чарганы-биле Тыва Республиканың болгаш эртем яамызынче киригеш алырын катап тургузуп болур аргы.

2.14. Аныяк башкы биле ажылчынның аразында күш-ажыл керээ-бетинде Россия Федерациязының кодекзининг 77, 80, 81, 83 чүүлдер дүнген барымдаалар-биле (81 чүүл болгаш 4 пунктуларында, 83 чүүл 5, 6 болгаш 7 пунктуларында көр-үмдөөлөр-биле күш-ажыл соксаткан таварылгалардан аңгы таварылгада, аныяк башкы субсид-ия алган акша-хөреңгини эгидер ужу-руг Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы аныяк башкыдан, оң кылдыр алган акша-хөреңгини негээр ужуруг.

2.15. Аныяк башкының субсидия хөреңгизин ажыглап, чуртталга (долаа орнунга арттырган чүүл алыры-биле кредиторнун (долаа а-зын) тирттырар дилээн болдурган чээ-лининг чээшкени керээзининг) неге аныяк башкы-чээли алыкчызы чогу-де эвес күүседип турар факт иле таварылгада Тыва Республиканың болгаш эртем яамызы аныяк башкы субсидия кылдыр алган акша-хө-өргизин аныяк башкыдан он ажыл-чын хүн дургузунда негээр ужуруг.

2.16. Акша-хөреңгининг тускай биле ажыглавын турары илеретти-рилгада, Тыва Республиканың болгаш эртем яамызы аныяк башкы субсидия кылдыр алган акша-хө-өргизин он ажылчын хүн дургузун ужуруг.

— субсидия алыкчыларын тодарадыр сорулга-биле тургускан. Комиссия бердинген бүрүн эргелери боттандыраарда, күрүне эрге-чарыг-дарындан, тус чер бот-башкарлыг-нарындан, албан-дужаалдыг кижилер-органнардан тургустунган субсидиялар алыры-биле чарыгдалдарының кезээн компенсация-ларны бижимел-биле дыңнадыр болгаш негээр эргелиг.

ШКОЛА БОЛГАШ ҮЕ

Башкының арга-сүмези

СОЛУН БОЛГАШ ӨӨРЕДИГЛИГ

• Чугаазы чедир сайзыраваан уруглар-биле ажилдаарының чамдык аргалары

Бичин уругнуң чугаазы колдуунда улуг улус-биле харылзажылгазының түңнелинде сайзыраар. Ынчангаш улуг кижилерниң чугаазы уругларга үлегер болур ужурулуг.

Уругну кижизидип тура, бичин уругларның чаптанчыг чугаазының аайы-биле ону чаптап, каттырып, чассыды адаан сөзүн база-ла чаш уругнуу дег адап турары-биле бичин кижилер ол сөстү шак ынчалдыр адаар сөс-түр деп билип алганындан чассыг чугааланыр чорук тыптыр. Чугаалажып тура, бичин уруг тодаргай чүүлдерни билип алыр. Чугаа сайзыралы чаш кижиниң психиказының сайзыралына ужуру-дузалыг. Уругнуң чугаазы шын, байлак болган тудум, оон амыдыралче көрүшкүнү ханы, нарын болур. Ол бодалдарын долу болгаш хостуг дамчыдып шыдаар, оон эш-өөрү болгаш өске улус-биле харылзаалары калбарып, ниити сайзыралы бедир.

Угаан-медерелдин, мага-бот-тун шын өзүлдезинге болгаш чугааның шын сайзыралына үе улуг ужуру-дузалыг болганда, оон эргилдезиниң солуттунмас дес-дараалашкан уругларга ханызы-биле билиндирери чугула. Уругнуң угаан-медерелиниң, сагыш-сетки-линиң чүве билип база шынга эдип алырының онзагайларын чугаа сайзыралына база ажыглаары чугула. Чүге дизе кадык организмниң чогуур үезинде шынга эдип алгы дег чугула билиглерин ол үезинде билиндирбес чүве болза, ол чүүл уругнуң оон ыңай өзүлдезин саададыр.

Янзы-бүрү чылдагааннарның уржуундан дыл-домаа үе-шаанда чогуур деңгелинде чедир сайзыраваан уругларның хөй кезини ол четпезин улуг дүвүрел-биле ишти-хөңнүңгө бүдүү эдилеп чоруур. Бо

чорук, оон ханылаза, уругнуң өөредилгезинге сонургалын кош-кадып, ниити билиин чавызадыр. Янзы-бүрү аргаларны, оюннарны ажыглап тургаш, уругнуң сөс кур-лавырын байыдып, чугаазын сайзырадып болур. Чижээлээрге, «Хуулгаазын шоодайжыгаш» деп оюн. Хуулгаазын шоодайжыгаш-тын иштинге янзы-бүрү бичин хемчээлдиг ойнаарактарны суп алыр. (Чуурга дүрзүлүг шоколад иштинде ойнаарактар).

Оюнну ойнадырда, баштай кандыг хевирлиг кылдыр ойнаарын

дан камгаланыр дээш ак харга демей апар. Чир чемижин база тайылбырлаар. Койгуннуң ажыктыг, ажык чогуу база чугаалаар дээш, оон-даа өске.

Школада «Куклотерапия» деп бөлгүмнү ажыдып алган мен. Ол бөлгүм мээң ажылымга аажок улуг идигни берген. Бөлгүмге келген уруглар-биле янзы-бүрү орус, тыва улустун тоолдарын ойнап, чугаа сайзырадылганын чорудуп турар мен. Бо арганы чүгле бөлгүмде кээп турар уруглар-биле эвес, а чугаа сайзырадының ки-

галыг. Уруглар шак ындыг хевир-лиг каастап кылган ажылды аажок сонургаар. Тоолду тоолдап тур-гаш, чугаазын сайзырадыр. Ону чүгле чаңгыс уруг эвес, а шупту тоолдап, тоолдун маадырларының дугайында бодунуң бодалын илередир.

Холга кедип алыр ойнаарактар. Ол ойнаарактарны холга кедип алгаш база-ла холдун салааларын сайзырадыр бис. Шак бо ойнаарактар-биле тоолду ойнап өөренип алгаш, уруглар ясли-садтарынга аалдап барып, бичин уругларга тоолду ойнап берип турар бис.

Стол кырынга ойнаар оюннар: «Угаанныг кубиктер» дузазы-биле уруглар хары угда 3 чүүлге өөре-нип алыр. Бирээде, «Угаанныг кубиктер» дузазы-биле слогтарны, сөстөрнү, домактарны тургузуп, номчуп өөренир. Ийде, дүрген бижилгезин сайзырадыр тускай тренажер дузазы-биле дүрген бол-гаш үжүктөрнүн шын бижилгезин бижип өөренир. Үште, саннарны кадып, казып өөренип ап турар.

«Мозаика» уругларның хол салааларының шимченгир, ээлгир болурунга салдарлыг. Янзы-бүрү дүрзүлери тургузар, өң аайы-биле чыыр дээш, оон-даа өске.

Чинчилерни өң болгаш хемчээл аайы-биле дизип чыыр. Уругнуң өңнер сактып алырын сайзырадыр. Улуг-бичин хемчээлдерни өөредир. База-ла салааларның бүүрекчи-гештери-биле ойдуштуруп тургаш, моториказын сайзырадыр дээш, оон-даа өске чүүлдерге өөредир. Уругнуң салааларының баштары эки ажылдап турар болза, уругнуң бажының мээзи шын ажылдаар, чүве сактып алыры эки болур, чу-гаазы сайзыраар дээрзин утпаза эки.

Долбан ОНДАР,
логопед башкы.

Сүт-Хөл кожуун,
Кара-Чыраа суур.

Д.Ондар өөреникчилери-биле.

тайылбырлаар. «Хуулгаазын шоодайжыгаш» иштинден ойнаарактарны холуй тутпушаан, бир ойнааракты шилип алыр. Уштуп эккелген ойнаарактын тайылбырлап чугаалаар: Чижээ, уруг койгунну шилип алган дирик. «Койгун — черлик дирик амытан. Ол арга-арыгга чурттаар. Чылдың үелериниң аайы-биле «тонун» солуур. Кышкы үеде койгун ак өңнүг «тонну» кедер. Чүге дизе араатан дайзыннар-ын-

чээлдеринге кээп турар уруглар-ның дыл-домаан база сайзырадып турар мен. Чижээлээрге, самбырада чымчак материалга чураш, өңгүр кылдыр өңнөп, оя кезип тургаш кылган «Койгуннуң бажың-чыгажы» деп орус улустун тоолун кылган мен. Тоолду кылып тура, чүгле уругнуң чугаазын сайзырадыр эвес, уругларны демниг чорукка база кижизидер. Сагынгыр-тывынгыр чорукка өөредир сорул-

ЧОГААДЫКЧЫ БАШКЫ

«Кижилер болуру — чажын-дан, аът болуру — кулунун-дан» деп үлегер домак дыка-ла ханы уткалыг. Кандыг-даа мергежил чедип алырда, кижиге эртем херек.

Шуй сумузуң «Чечек» уруг-лар садында ажылдап турар анык башкыларның бирээзи Уран-кыс Демировна Чоштак чаштар-биле чогаадыкчы езу-биле ажылдап чоруур. Ол «Уругларның күш-дамырын сайзырадыр» деп угла-нышкын-биле ажылдап турар.

Бодунуң кичээлдерин-биле бичин уругларның сонургалын оттуруп, кичээнгеин хаара тудуп өөредип турар.

Уран-кыс Демировна уруглар-ның кадыкшылыңче сагыш салып, дадыгышкынны хун бүрүде кы-лып, фитотерапия, ароматера-пияны база инновациялыг арга-ларны амгы үеге дүүштүр ажыглап турар.

Ол — өг-бүлезиниң бүзүрелдиг даянгыбжы, үш ажы-төлдүг. Уруг-лары төлөпиг кижилер болуп, ада-иезиниң чаныш-сыныш чок амы-дыралга ынак, күш-ажылчы мөзү-бүдүжүн дөзөп алган. Ол садиктин профэвилелин каш чыл улай үр-түннелдиг удуртуп чоруур. Анык башкы ада-иелерге «Авам, ачам база мен — спортчу өг-бүлө бис», «Хөглүг старттар» деп мөөрей-лерни удаа-дараа эрттирип турар. Уран-кыс Демировна бичин чаштар-биле ам-даа чогаадыкчы ажылдаарын күзедим.

Саяна СУНДУЙ.

Шуй суур.

ЭГЕ ШКОЛАДА ЧАА ЭРТЕМ

2012-2013 өөредилге чылында Тыва Республиканың школаларында эгелээ «Шажынчы болгаш ямбылыг аңгының культу-разының үндезиннери» деп чаа эртем ада-иелерге болгаш өөреникчилерге солун болуп турары магатчок. Уруглар-ның хар-назынынга таарыш-тыр тургускан эртем.

Уруглар «Буддист культу-разының үндезиннерин» өөренип киргеш, бистин Төрзэн чуртувустун хөй нациялыг чоннарывыстың тус-тузунда шажынчы культу-разын, байырлалдарын, чаңылда-рын, аажы-чаңының мөзү-шынар-ларын медресе билип турар. Культурлуг чаңылдар дээр-ге-ле, хөй нациялыг чуртувустун байлаа. «Будда болгаш оон өөредии» деп кичээлде уруглар электронуг көргүзүлгелерни көргөш, боттары-ның билип алганы-биле дыңна-дылганы ада-иезиниң дузазы-биле бижип турар. Ылаңгыя Аяна Монгуш, Ай-Суу Куулар улуг со-

нуургал-биле ук ажылды кылган.

Сарыг шажынның хүрээле-ринче экскурсиялап, класывысче лама-башкыларны чалап, ужура-жылгаларны кылып турар бис. Ужуражылгага лама-башкы буд-дийжи ыдыктыг номнар «Дхамма-пада», «Ганджур» болгаш өске-даа судурлар дугайында чугаалап, тибет езу-биле шажынчы ном-нарның арыннары аңгы-аңгы саа-зыннарга болурун, дыка хөй чыл-дарда оларны камныг эдилеп, торгу пөске ораап аарын көргүзүп, уругларны номнарынга камныг болурун чагаан. Лама-башкылар-дан башкы боду немелде билиглерни алыры чугула.

Ынчангаш бо чаа эртем уруг-ларны бодунуң болгаш өске-даа чоннарның шажынчы чаңылда-рын, культуразын хүндүлөп, харыл-зажып билиринге өөредип, кижизидип турар.

Валентина ТАНДАР-ООЛ,
эге класс башкызы.

Барыын-Хемчик кожуун,
Кызыл-Мажалык суур.

БАШТАЙ БАШКЫ

Мээң эң-не м дүлээрим башкы кыс Каадыровна дээр. Ол мени у танып, саннарн турар кылдыр баштайгы башкы

Оон чараш овуру-хев сөзү меңээ уттундурба тып калган. Башкывысты чилерже хорадап, кевир черге ажынып турганы бээн мен. Ийи дугаар берген башкывыс бист төрзэн уруглары, оолда өөредип кижизиткен. Хүннерде долгандыр тур биле, төрзэн червис-б жип, «Төрзэн чурт моо деп чагып, агаарлап, чур тыржып, эм ооттар чыгы бас хоралыг мөөгүлө берип турган. Ол бист улуг деп, бичини бичи дүлөп чорунар» деп чанын черле утпас мен. Мээ өскелерге демейлешпес кижилер. Оон чагып чораа-рын күүседип, ол ышк хүндүткелдиг, ажыл-ишке кижизиг, эртем-билиг ужурулуг бис деп, боду санап чоруур мен.

Аймаа

Барлык ортумак школ өөреникчизи.

СОЛУН БӨЛГҮМН

Чаа-Хөл кожуун-луң-Терек ортумак зында өөреникчи ниити сайзыралы талазы-биле хөй сорулга-биле аж турар янзы-бүрү бол бар.

Чижээлээрге, «Ура (Н.Т.Эртин), «Аныяк шажы», «Полицияның аныяк (О.Б.Баазакай), «Самчы» (дамба), «Шевер холдар Даржай», «Хуулгаазын (А.Ч.Тергин) дээш, оон-да бөлгүмнер ажылдап турар никчилер аразына план солун ажыл-чорудулганы застап эрттирип турар.

Чоокта чаа хоочун шажы чораан башкывыс М.Х.Х оолдун өөреникчизи, шажы бөлгүмүнүн башкызы Оксана Ысовнаның удуртканы «Шыдыраажы» бөлгүмүнүн өөреникчилериниң аразына тергилер илереткен. Оларга Чингис Хува (10 кл.), Айыржаана Хува (8 кл.), Артыш Балык (5 кл.), Ай-кыс Шөмбүл (5 кл.), Гаадай Монгуш (2 кл.), Ура Монгуш (9 кл.), Кайгал-оол Нава (4 кл.), Эртин Тергин Хамааржыр. А оларның аразында 4 кижилер эң-не эки оюнну республика чергелиг маржы киришкеш, 3-кү черни ап, 3-кү генин кубогунга база билип төлөпиг болган.

Нина ЭРТИН

Булуң-Терек суур,
Чаа-Хөл кожуун.

ӨӨРЕНИП ТУРАРЫН СПРАВКА-БИЛЕ БАДЫТКААР

Хүндүскү өөредилге черинде өөренип турар болгаш азырадыкчызын чидиргени дээш күш-ажыл азы социал пенсия ап турар студентилер база сургуулдар өөренип турарын бадыткаар ужурлуг.

18 хардан 23 хар чедир чартык өөрсү азы бүдүн өөрсү студентилерге база сургуулдарга пенсия берилгезин узадып бээр кол негел — оларның хүндүскү өөредилге черинде өөренип турары. Ону бадыткадыр кол документ — өөредилге черинден справка болур. Россияның Пенсия фондузунун Тыва Республикада салбыры өөредилге черлери-биле сырый азырадыкчызын чидиргени дээш пенсияны аңаа төлевес.

гаар өөредилге черлери пенсия ап турар студентилерниң, сургуулдарның үндүрткенин азы бот-өөредилге салбырынче шилчидип алганын Пенсия фондузунга дыңнадып турар. Бир эвес студент кандыг-бир чылдагаан-биле өөредилгезин каапкан азы бот-өөредилгеже шилчидип алган болза, азырадыкчызын чидиргени дээш пенсияны аңаа төлевес.

Азырадыкчызын чидиргени дээш пенсияны чок апарган кижиниң азыралына турган ажыл кылып шыдаас өг-бүлө кежигүннери алыр — ооң назы четпээн ажы-төлү болгаш хүндүскү өөредилге черинде өөренип турар уруглары 23 харга чедир пенсияны ап болурун база катал демдегеп каалы.

Шак-ла ыңдыг үндезинге, бир эвес пенсионер кижиниң азыралында 18 хар чедир база хүндүскү өөредилге черинде 23 хар чедир өөренип турар уруглары бар болза, ооң ап турар пенсиязының доктааттыг баазалыг хемчээлин өстүрүп бээр.

Салбырның парлалга албаны.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ АРГА-АРЫГ АЖЫЛ-АЙЫЛЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КҮРҮНЕ КОМИТЕДИ

Аукционнуң организаакчызы ыяш белеткелиниң талазы-биле сайгарлыкчы ажыл-чорудулганын боттандыраар сорулга-биле арга-арыгның өзүмнерин азырадыкчызын талазы-биле сайгарлыкчы ажыл-чорудулганы боттандыраар, онза чугула таварылгаларда Тыва Республиканың девискээринге күрүне

болгаш муниципалдыг хереглелдерни хандыраары-биле №11-кр/12 аукционну аас-биле садыглаашкын хевирлиг кылдыр ТР-ниң «Тою лесничествозу», ТР-ниң «Чадаана лесничествозу» ТР-ниң «Кызыл лесничествозу», ТР-ниң «Каа-Хем лесничествозу», ТР-ниң «Кызыл лесничествозу» күрүнениң казна албан черлериниң доктаадып тургускан регламентилеринге дүүштүр эрттирериниң дугайын дыңнадып тур:

Турар чери		Кварталдың тус-кайлаан чериниң №	Ыяштың хемчээли (куб.)		Породазы	Шөлү (га) чылда	Ажылгалдың чөпшээрэн хевир	Аукц. ед-ың өртээ (рубль-биле)	Долааның түнү (рубль-биле)
Лесничество	Лесничествонун участогу		Шупту	Ооң иштинде тудуг ыяжы					
Каа-Хем	Кунгуртуг	173/49	229	200	Л	8,0	Ыяш белеткели, 1 чыл	14994,0	1499,4
Каа-Хем	Кунгуртуг	216/28	300	-	Л	6,0	Ыяш белеткели, 1 чыл	984	98,4
Чадаана	Чыраа-Бажы	37/15	255	216	Л	8,0	Ыяш белеткели, 1 чыл	31648,66	3164,86
Кызыл	Кызыл	106/5	248	213,2	Л	5,9	Ыяш белеткели, 1 чыл	15164,0	1516,4
Шупту:								62790,66	6279,06

Аукцион единицазының эге өртээниң саналгазын РФ-тиң Чазааның 2007 чылдың 05.22-де «Федералдыг болуп турар арга-арыг участогунун арга-арыг курлавырларының хемчээлиниң единицазының төлевир аказының болгаш шөлүнүн единица дээш төлевир ставказының дугайында» №310 доктаалына дүүштүр тандырган.

Турар чери		Кварталдың/длиндектин №	Шөлү, га/гада каш сан бары	Ажылгалдың чөпшээрэн хевир болгаш ажылгаар хуусаазы	Аукц. ед-ың өртээ (рубль-биле)	Долааның түнү (рубль-биле)
Лесничество	Лесничествонун участогу					
Тою	Тоора-Хем	14,38/5,6;3,4	5,0/600	Чаа чыл шивилерин белеткээри, 2012 чылдың 12. 31-ге чедир	4868,44	486,84
Тою	Сыстыг-Хем	139/48	2,5/150	Чаа чыл шивилерин белеткээри, 2012 чылдың 12. 31-ге чедир	1071,07	107,10
Тою	Сыстыг-Хем	132/81	2,5/80	Чаа чыл шивилерин белеткээри, 2012 чылдың 12. 31-ге чедир	584,22	58,42
Тою	Хам-Сыра	93/7,8	7,8/250	Чаа чыл шивилерин белеткээри, 2012 чылдың 12. 31-ге чедир	1655,25	165,52
Барыын-Хемчик	Аяңгаты	36/28	3,0/253	Чаа чыл шивилерин белеткээри, 2012 чылдың 12. 31-ге чедир	4617,29	461,72
Шупту:					12796,27	1279,6

1. Арга-арыг участогун дилиндектөөзүн, алаарына кызыгаар тургусаан.

2. Аукционну эрттирер чери болгаш ай-хүнү: 01, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу, 1 «б», кабинет 131, 2012 чылдың декабрь 10.00 шакта (тус чериниң шагы-биле);

3. Аукционга киржириниң чагыын кирип азырадыкчызын болгаш доостурунун ай-хүнү: аукционга киржириниң чагыгларын бо дыңнадыгны аңаа хүнден 2012 чылдың декабрь 20-ге чедир шактарында хүлээп алыр.

4. Албан-езуунун сайтызы: аукцион дугайында документилерни Интернет четкизинде «www.gov.tva.ru» деп сайтыда кириген.

5. Өртөк өстүрериниң аразы (аукционнуң базы-аукционга саткан чүүлүн эге өртээниң 5 хуузу).

6. Долаа дугайында медээлер болгаш ону азырадыкчызын чидиргени дээш пенсияны аңаа төлевес: аукционга киржири-биле 2012 чылдың декабрь 20-ге чедир аукцион единицазының өртээниң 10 хуузу хемчээлдиг долаа акшаны азырадыкчызының дараазында агар санынче

төлевир поручениезин езугаар шилчидери-биле боттандыраар:

Тыва Республиканың Арга-арыг ажыл-агыйының талазы-биле күрүне комитеди

Получатель: УФК по Республике Тыва (Госкомлес РТ л/с 05122009940)

ИНН 1701046164; КПП 170101001

р/сч.40302810800002000002 ГРКЦ НБ Рес.Тыва Банка России г.Кызыла БИК 049304001. «Төлевирниң ады» деп черге «№11-ар/12 аукционга киржилге дээш долаа төлевир» деп айтыр.

6. Арга-арыгның өзүмнерин садыглажырының керээлерин чарарының хуусаазы: арга-арыг участогун арендааарының керээзин аукцион протоколунга ат салган хүнден он ажыл хүнүнүн дургузунда чарган турар ужурлуг.

7. Аукционга киржириниң дугайында долу медээлерни аукционнуң организаакчызындан 8 (394 22) 6-19-18 деп телефондан билип ал болур силер, харылзажыр кижини — Аюна Сергеевна Ондар.

Серемчиде хорамча чок

КЫШКЫ СЕЗОННУҢ АЙЫЫЛЫ

Одалга сезонунун эгелээни-биле холбаштыр республикага «печка өрттери» көвүдөп турар апарган, ооң чылдагааны — чуртталга бажыңнарында одалга херекселдерин болгаш суугуларны чурум хажыдып ажылгап турары.

Бо чылдың декабрь 2-де Би-Хем кожунга ийи өрт болган. Туран хоорайның Комсомольская кудумчузунда ийи квартиралыг чуртталга бажыңына кокегарка кылдыр кожа туткан тудугнуң серизинге өрт эртенгиниң 5 шакта өөскүй берген. От 60 дөрбелчин метр черге непертээн. Ооң түнелинде кокегарканың болгаш чуртталга бажыңының крышазы хып калган.

Ооң соонда Дружба кудумчузунда чунар-бажың өрттенген, ол-ла хүн Кызыл хоорайда Новостройка кудумчузунда хуу «временкага» өрт болган. От тудугнуң 10 дөрбелчин метр дээрвири хөмө алкан. Бо таварылгаларда буруу — суугулар ажылгап

тургаш, өрттүн айыыл чок чоруунун дүрүмнерин сагывааны.

Статистиканың сан-медээлерин езугаар алырга, 2012 чылдың эгезинден тура 468 өрт болган, 25 кижини амы-тынындан чарылган, 26 кижини кемдээн. Өрт өжүрүкчүлери 79 кижиниң амы-тынын камгалап алганнар.

Өрттүн айыыл чок чоруунун дүрүмнерин сагып көрүңер деп республиканың чурттакчыларын-дан дилеп тур бис. Суугуларны, электрини удазыннарарының болгаш чылыдылга херекселдериниң байдалын доктаамал хайгаарап турар. Бичии уругларны ээн кабаңар, оларның от-биле ойнаар чоруун шуут болдурбас херек. Өрт айыылы көстүп азы өрт өөскүп келгенде, 01 камгалап албанынче долгап дыңнатканы дээр.

Хүндүлүг чурттакчылар! Силерниң боттарыңарның, чоок кижилериниң, дөргүл-төрелдериниң кадыкшылы, өңчү-хөренгилериниң бүдүн-бүрүн чоруу чүгле силерден хамааржыр дээрзин утпаңар!

«ЧУГА ДОШ» ДЕП ОПЕРАЦИЯ ЭГЕЛЭЭН

Дош кырынга айыыл-халапты болдурбазы-биле «Чуга дош» деп операцияны 2012 чылдың декабрь 1-ден 2013 чылдың апрель 1-ге чедир чарлаан.

Дош кежиглерге, суг объектилеринге онза байдалдарны болдурбазының болгаш кижилерниң амы-тынындан чарлыр чоруун чайладырының талазы-биле 2012 чылдың ноябрь 26-да Тыва Республиканың Чазааның «Тыва Республиканың девискээринге «Чуга дош» деп операцияны эрттирериниң дугайында» №276-р айтышкынынга үндезилээш, ыңдыг хемчеглерни ТР-ниң Онза байдалдар болгаш хамааты камгалап агентилери чоруткан.

Суг объектилеринге болгаш дош кежиглерге кижилерниң айыыл чок чоруун хандыраар сорулга-биле республиканың девискээринге беш кежигни (Кара-Хаак, Тою, Шагаан-Арыг, Бүрен-Аксы болгаш Белбей) ажыдары планнаттыг. Ол черлерге хоруп турар демдектерни болгаш медээ самбыраларын азар. Үш кежигни, ол дээрже, Шагаан-Арыг, Бүрен-Аксы, Белбей, декабрь төнчүзүнде

ажыдар, а артканнары 2013 чылдың эгезинде деп планнаан. Каа-Хем кожунунун Эржейде Каа-Хемни кежер кылдыр улустун чөпшээрел чок ажылгап турар кежиин биче суднолар талазы-биле инспекция контролга алыр.

Сугларга камгалап эргелелиниң камгалакчылары улустун хем кежер черлеринге дежурныйлаашкыннарын боттандыраар. Биче хемчээлдиг суднолар инспекциязының болгаш сугларга камгалап эргелелиниң ажылдакчылары хыналдаларны кады эрттирерлер, ол ажыл дош эригжеге чедир уламчылаар.

Снежана ШОЙЗАТ, Тыва Республиканың ХК болгаш ОБ агентилелиниң информация бөлүүнүн начальниги.

Конкурсту чарлап тур

ТР-ниң күрүнениң автономнуг албан чери «Шын» солунунун редакциязы» фотокорреспондент хүлээп алыр дээш конкурс чарлап тур.

Негелделери:

- 1) профессионал эртеми;
- 2) практика кырында ажылга арга-дуржулгазы;
- 3) резюме.

Конкурса киржирде дараазында документилерни кирир:

- а) хууда билдиришкени (хол-биле бижээн);
- б) паспортунун хоолгазы;
- в) профессионал мергежилин, ажыл стажын болгаш квалификациязын бадыткаан документилер (бир эвес бар болза).

Конкурса киржири-биле билдиришкени болгаш документилерни 2012 чылдың декабрь 11-де 16.00 шакта дараазында адреске хүлээп ап турар: Тыва Республика, 667000, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, 100, каб.29, тел. 2-19-87.

ЧУРТУНУҢ АДЫН ТӨЛЕПТИГ КАМГАЛААН

Абакан хоорайга 1993-1995 чылдарда төрүттүнгөн улуг оолдар болгаш аныяктар аразында Россияның бирги чери дээш хостуг хүреш маргылдаазы болуп эрткен. Ооң дугайында республиканың төлээзи база маргылдааның шийт-кекчизи, тренер башкы Ай-Даш Самдан тайылбырны берген.

— Маргылдаага Аржаан кончуг эки хүрежи, өскелерден ылгалып, бедик мөзү-шынарлыг чоруун база мерген шимчээшкенин, артык арга-хоргазын көргүзүп, өске региондардан келген тренер башкыларны кайгаткан. Аржаан Күжүгет түннел оюнга якут мөге Вячеслав Ефремовту ойнааш, бирги черге төлептиг болган. Аржаанның хүрешкени 60 кг деңзиге шупту 33 спортчу хүрешкен.

Ол хостуг хүрешти Кызылдың школа-интернадыга 5 класстан эгелеп сонургап, тренер башкы Кара-Хаак Баданның бөлүүнүгө чоруп эгелзэн. Дуржулгалыг тренер башкы бичи оолдун кызымаан база туруштуун, эки шынарларын эскерип, чоорту бодундан улуг дуржулгалыг спорт мастери, Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы, тренер башкы Владимир Түлүшке дамчыткан. Оон бээр алды чыл эрткенде, Аржаан бодунун кызымаккай чоруу-

биле база башкыларының өөрединн шын күүседип, тиилелгеже базымнарны кылып эгелзэни ол.

Аржаан 2009 чылда Россияның бичи оолдар аразында бирги чери дээш маргылдаага тилекчи болган, Россияның 4 чайгы спартакиадазының 3-кү чадазының тилекчизи, Буйбасар Сайтиев аттыг делегей чергелиг маргылдааның 2009-2010 чылдарда ийи дакпыр тилекчизи, Тыва Республиканың Чазак Даргазының шаңналы дээш республиканың элээди оолдар аразында 2009-2010 чылдарда ийи дакпыр тилекчизи, "Спортчу элита" деп шаңналдың 2007-2010 чылдарда эдилекчизи.

Аржаанда оон-даа улуг салымчачаан бар. Ону шын белеткеп, эки деткимчени бээр болза, Европа,

делегей, Олимпий оюннарының тилекчизинин мөзү-шынарлары бар. Ооң бо чедишкени 2011 чылдан эгелзеш, республиканың элээди уруглар, оолдар школазынга спортчу хүрештеринин (хостуг хүреш, грек-рим хүреш, сумо, тыва хүреш) бөлүүн ажитканынга аңаа тренер башкыларның ажил-чорудулгазын чаа хевирже киригени идиг болган. Ол школаның кол углангышкыны — кадык чорук, күш-шыдал, тилекчи, олимпийжи курлавырларның шылгараңгай мөгелерин белеткээри. Бо бөлүктүн тренер башкылары: школаның улуг тренер башкызы Ай-Даш Самдан, Тываның Начын мөгелери Эртине Допуй-оол, Буян Бурбучук, грек-рим хүрешке Россияның спорт мастери Шолбан Монгуш, Алибек Өшкү-Саар, эмчизи Маадыр Бегзи оларны онзалап болур.

Ол-ла маргылдаага 66 кг деңзиге мөгелерден Красноярск хоорайда студент Арбак Сат эки хүрешкеш, 3 черни алган. Арбак Сат боду — Чадаанын элээди уруглар, оолдарның спорт школазының мөгези. Баштайгы тренер башкызы — Аяс Делгер-оол.

«Россияның спорт мастери» деп бедик атка төлептиг болган Аржаан биле Арбакка байыры чедирip, оларга спортчу чедишкенин күздөдүс.

Алексей ЧАМБАЛ-ООЛ.

Төрүттүнгөн хүнүндер-биле

Бистиң ававыс Чечекмаа Оссур-ооловна ТУМАТ, 12-де 60 харлаар. Төрүттүнгөн хүнү-биле ынак ававыска өртүрүп көрбээн өөрүшкүнү, делегейде деңнеп четпес чедирнерни, дуб ыяш дег, узун назылаарын база өртээ турбас кадыкшылды чүрээвистиң ханызындан күзеп тур бис, ынак.

Төлү бисти чаягаштын, өстүргештин,
Төлөп четпес өре болду, эргим авай!
Төккөн дерин шүүделин эгидери
Төөгүдө чога болду, ынак авай!
Караам огу, баарымның өдү болган
Кавайлыымда өстүрүп каан хүн дег чаңгыс
Кээргенчиг ынак авам, күжүр авам
Кежик-чолду ажы-төлүңгө күзеп чоруур.
Үнген-кирген чону көвей, хүндүлээчел,
Эскен шайы кезээ шагда изиг турар.
Үргүлчү-ле чагып-сургап, өөредип кижизиткен
Эриг баарлыг, чылыг сөстүг бистиң ававыс.
Ава дээрге чырык хүн-дүр!
Аас-кежик, чуртталга-дыр!
Ием-чуртум сорук күжүм
Илереткен чаякчы-дыр!
Чыргал билбес, олут орбас,
Чымыш-иштиң маадыры
Өөрүшкүнү, ынакшылдың
Өшпес оду, ававыс сен!
Амыдырал-чуртталгага туруштуг,
Ажыл-ишке кызымаккай, соруктуг,
Ачавыстың бүзүрелдиг чөлөнгижи
Бүгүдөгө үлегерлиг ававыс сээ
Кадыкшылды, узун назынны күзевишаан,
Ам-даа улай хөй-ле чылдар чурттаарыңны
Уругларың, уйнуктарың, чаңгыс оглуң
Алдан харлаан байырыңда күзеп тур бис.

Уруглары, күдээлери, уйнуктары база оглуң

Бистиң эргим, ынак ававыс, кырган-ававыс Римма ХОВА КҮЖҮГЕТ декабрь айда 50 харлаар. Ававыска делегейин бар-ла чылыг, чымчак сөстөрнү болгаш йөрээлдерин сөнн дараазында одуругларны бараалгаттывыс.

Бежен хемнер эштип кешкен, Идегелдиг иези сен.
Бежен арттар ажыр баскан, Чалтанчыг, чаш уйнукту
Бежен харлаан ававыска, Чөлөнгижи, авайы сен
Бажын ашкан изиг байыр! Аас-кежик өөрүшкүнү,
Өртемчейде чечектерниң Каң дег быжыг кадыкы
Өңгүрлери сээни болзун, Чүс хар чедир чурттап
Өөрүшкү, өлчей-кежик Чүрээвистиң ханызыңды
Өөвүстен ыравазың! күзев
Изиң салгаан кыстарыңның Черге чедир мөгөйдүс

Уруглары: Саяна, Айслу, Чодураа, До
Күдээлери: Сылдыс, Болат, Айдаш
уйнуктарыңдан.

Чогаадыкчы кезээже чонну чаладывыс

2012 чылдың декабрь 9-та 15.00 болгаш 18.00 шактарда
Тыва Республиканың Национал театрынга ТР-ниң культуразының алдарлыг
ажылдакчызы Орлан Дамба-Хуурактың «Бурунгаар, Тыва!»
деп чогаадыкчы кезээзи болур.

Билеттерни театрың кассазындан садып ап болур.

Билеттин өртээ: 400 рубль. Харылзажыр тел.: 2-11-41.

«ЭНЕРГОСТРОЙ» кызыгаарлаттыңан харысалгалыг ниитилелден КВАРТИРАЛАР

Амгы үеде квартира садып алыры — амгы үениң экономиказының турум эвес байдалдарында силерниң акшаңарны камгалап алырының эң эки аргазы-дыр.
ОЛ БАЖЫНДАН КВАРТИРАЛАР САДЫП АЛЫРЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ДАРААЗЫНДА
ТЕЛЕФОННАРЖЕ ДОЛГААР:
тел/факс: (39422)4-85-29,
8-923-268-90-73, 8-905-920-41-01.
Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 2 «а».

КАШ БАЗЫМ ЧЕРДЕ БЫЖЫГ ГАРАЖТАР БАР.

«Ажаалга банкызы» ААН таварыштыр ипотекага ап болур.

Объектинин ады	Өрээлдер саны	So	S кухня	Каыттар
Кызыл хоорай, Энергетиктер мкр. бажың 13, 4 каыт тууйбу бажың	3 тип 3	97,80	11,50	2,3,4

ШЫН

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы.
Кол редактор И.М.ДАМБА-ХУУРАК.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, редакторунун оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru;
КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажил-агы — 2-17-09, очулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77.
Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.
Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.
Тираж 7440. Чагыг 142. Номерни парлалгаже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Расч. счет № 40603810400000000263
Корр.счет № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001
ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.
Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникация адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республикасының адырында 2012 чылдың декабрь 3-тө бүртүрүлгө Херечилелдин дугаары — ПИ № ТУ17-00068. Индекс 11530, 31730.
«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Щетинкин болгаш Крайнев Солунда парлаттыңан материалдарның авторларының бодалдары редакцияга туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыңан саннары болгаш өскө фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харыылаар.